

URBANO VRTIČKARSTVO KOT TRADICIJA IN DRUŽBENA INOVACIJA V VELENJU

dr. Jani Kozina

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika
jani.kozina@zrc-sazu.si, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9438-6877>

Nela Halilović

IPoP – Inštitut za politike prostora
nela.halilovic@ipop.si

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610502623_13

UDK: 911.375:633/635(497.4Velenje)

IZVLEČEK

Urbano vrtičkarstvo kot tradicija in družbena inovacija v Velenju

Urbano vrtičkarstvo kot dejavnost in oblika rabe zemljišč je v slovenski urbani politiki zelo zapostavljeno. Le redka mesta mu v svojih vizijah in razvoju posvečajo konkretno pozornost. Med njimi izstopa Velenje, ki je kot »vrtno mesto« zelene površine in med njimi vrtičkarstvo že od vsega nastanka učinkovito vtaklo v svoj okvir. Namen prispevka je predstaviti razvoj urbanega vrtičkarstva ter njegove prostorske in družbene učinke v Velenju. Pozornost je usmerjena od začetkov urbanizacije, prek modernistične gradnje vrtnega mesta, do sodobnega urbanega razvoja po principih participativnega načrtovanja in družbenega inoviranja, kjer je urbano vrtičkarstvo postalo nenehno spreminjajoča se stalnica. Na ta način želi prispevek opozoriti na vlogo in pomen vrtičkarstva kot spregledan element slovenske urbane politike, hkrati pa izpostaviti tudi nekatere nevarnosti za nadaljnji razvoj vrtičkarstva v Velenju.

KLJUČNE BESEDE

urbano kmetijstvo, urbana geografija, vrtno mesto, participacija, socialno vključevanje, Slovenija

ABSTRACT

Urban gardening as a tradition and social innovation in Velenje

Urban gardening as an activity and a form of land use is neglected in Slovene urban policy. Only few cities as part of their strategic planning and development pay particular attention to it. Among them is Velenje, which was planned as a »garden city« and has effectively woven green space and gardening into its development frame since its inception. The purpose of this paper is to present the development of urban gardening and its spatial and social effects in Velenje. Attention has been drawn to the beginnings of urbanization, through the modernist construction of a garden city, to contemporary urban development, following the principles of participatory planning and social innovation, where urban gardening has become a regular feature. The paper aims to highlight the role and importance of gardening as an overlooked element of Slovenian urban policy, while also highlighting some of the challenges for further development of gardening in Velenje.

KEY WORDS

urban agriculture, urban geography, garden city, participation, social inclusion, Slovenia

1 Uvod

Velenje navzven najpogosteje slovi po oznakah, kot so »industrijsko mesto, temno in nevarno mesto, umazano in temačno rudarsko mesto, Gorenje, premogovnik ...«, medtem ko se zelene predstave med urbanim prebivalstvom nanašajo na »*Mesto v parku, najmlajše slovensko mesto, tehnološko napredno mesto, mesto, kamor se pride uživati ob jezeru, čisto, odprto, prijazno, inovativno, mlado, aktivno mesto.*« (Rednjak in sodelavci 2017, 48). Le redki turisti in obiskovalci namreč vedo, da je Velenje kot najmlajše slovensko mesto pod vplivi modernizma in funkcionalizma nastalo kot vrtno mesto, kjer so zelene prakse v obliki okoljskih gibanj, parkovnih ureditev in vrtičkarstva pustile poseben pečat. Ne samo, da so predstavljale pomemben gradnik mesta od nastanka vse do danes in so tako postale del tradicije, ampak so se vseskozi razvijale in na novodoben način skrbele za dvig življenjske ravni. Urbano vrtičkarstvo kot ena od pomembnejših zelenih praks v mestu zaznamujejo številni mejniki, ki pričajo o njegovi tradiciji, inovativnosti in edinstvenosti v slovenski urbani krajini.

Urbano vrtičkarstvo je praksa, ki sega vse od nastanka prvih mest in civilizacij. Nov zagon v zahodnem svetu je dobilo med industrializacijo, ko so številni ljudje zapustili svoje podeželske domove, da bi našli delo in blagostanje v mestih. Skokovita rast mest je vplivala na povečanje natrpanosti, umazanije in revščine. Mestne oblasti so za blažitev posledic negativnih pojavov začele revnejšim prebivalcem zagotavljati zemljišča za gojenje zelenjave in sadja. V 19. stoletju so se na ta način pojavili koncepti, kot so »vrtna mesta« in »najemni vrtovi«, ki mestnim prebivalcem omogočajo, da sami pridelujejo hrano (Keshavarz in Bell 2016). Danes se v mestih izvajajo številni vrtičkarski projekti, ki jih vodijo institucije ali pa so nastali organsko, prek pobud lokalnega prebivalstva. Vsi ti projekti preoblikujejo urbane pokrajine, eksperimentirajo z alternativami kapitalistični organizaciji mestnega življenja in (ponovno) vzpostavljajo vzpostavljajo skupnostne prostore, skupne vire in skupnosti. (Tornaghi 2014).

Čeprav so zametki urbanega vrtičkarstva v Sloveniji precej starejši, pa se je v obliki družinskih vrtov razširilo šele na začetku 20. stoletja, medtem ko organizirane oblike tedaj še niso bile razvite tako kot v naprednejših industrijskih družbah Nemčije, Belgije in Francije (Vastl 2000; Jamnik in sodelavci 2009). Velenje je bilo s tega vidika v Sloveniji pionir, saj je premogovnik zaposlenim prve obdelovalne površine dal v najem že v začetku 20. stoletja (Niti na Kunta-Kinte ... 2013). Do konca 2. svetovne vojne sta bili poglaviti motivaciji za vrtičkarstvo dopolnjevanje nezadostnih stanovanjskih površin z zasebnim odprtim prostorom in zagotavljanje eksistenčnega minimuma socialno šibkejših slojev, medtem ko se je šele v povojnem obdobju začel krepiti pomen oddiha in rekreacije (Jamnik in sodelavci 2009). Na ta način je leta 1978 na pobudo lokalnega prebivalstva v Velenju nastalo edinstveno vrtičkarsko območje Kunta Kinte. Projekt je bil financiran s strani premogovnika, ki je rudarjem in njihovim družinam želel omogočiti več možnosti za samooskrbo in dejavno preživljanje prostega časa v kakovostnem naravnem okolju (Lovšin 2014). Do nedavnega je bil to eden redkih primerov večjega, načrtno urejenega vrtičkarskega območja pri nas. Tovrstna prostorska, okoljska in družbena ureditev je sprožila nastanek mnogih manjših najemnih vrtov, ki so se prav v zadnjem desetletju na različne načine razširile po mestu. V Velenju tako poleg klasičnih najemnih vrtov najdemo številne izobraževalne, terapevtske in skupnostne vrtove v vrtcih, šolah in drugih socialnih ustanovah. Njihov primarni cilj ni samooskrba s hrano, ampak zasledovanje širših družbenih učinkov, kot so participacija oziroma sodelovanje v odločevalskem procesu, socialno vključevanje in opolnomočenje skupnosti (Kozina in sodelavci 2019).

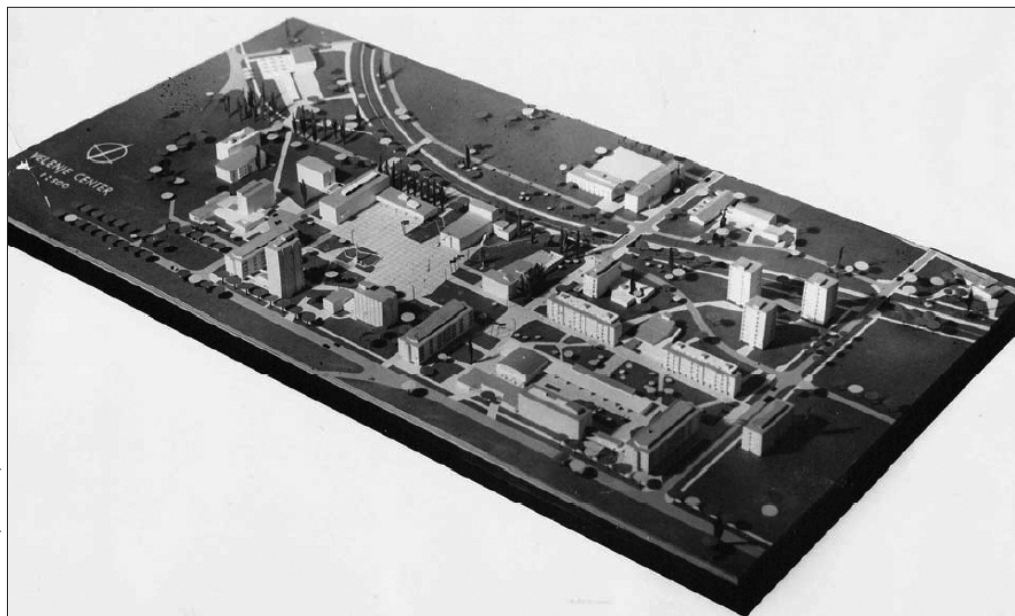
Namen prispevka je predstaviti razvoj urbanega vrtičkarstva ter njegove prostorske in družbene učinke v Velenju. Pozornost je usmerjena od začetkov urbanizacije, prek modernistične gradnje vrtnega mesta, do sodobnega urbanega razvoja po principih participativnega načrtovanja in družbenega inoviranja. Na ta način želi prispevek opozoriti na vlogo in pomen vrtičkarstva kot spregledan element slovenske urbane politike, hkrati pa izpostaviti tudi nekatere nevarnosti za nadaljnji razvoj vrtičkarstva v Velenju.

2 Načrtovanje mesta v parku

Velenje je bilo vse do 2. polovice 20. stoletja neznatno rudarsko naselje. Povečevanje potreb po izkopu premoga je po 2. svetovni vojni vplivalo na potrebe po delovni sili, ki se je sprva priseljevala iz Slovenije kot rezultat »bega iz vasi v mesta« oziroma iz »kmetijstva v industrijo«. Pozneje so se v Velenje priseljevali iz vseh republik nekdanje Jugoslavije, kar je še vedno vidno v pestri narodnosti in kulturni sestavi mestnega prebivalstva (Poles 1999; 2013). Hitra rast prebivalstva in gospodarski razmah sta zahtevala preudaren razmislek o nadaljnem prostorskem razvoju Velenja, ki se je oblikovalo skozi različne prostorske načrte (Di Battista 2011).

Leta 1948 je arhitekt Viljem Strmecki izdelal Urbanistični načrt Šaleške doline, ki je tako imenovano »Novo Velenje« postavil na rečno teraso, varno pred poplavami takrat še neregulirane reke Pake in ugrezninami, ki so nastajale zaradi rudarjenja. Načrt je predvidel nizke gradnje tako za bivanje kot ostale dejavnosti. Vsi objekti so bili v prostor umeščeni na način, da so idealno osončeni, poudarek je bil na bivanju v skupnosti (Poles 2013). Zgledovali so se po urbanističnem konceptu »mesta, ki žarči«, kot ga je zastavil švicarsko-francoski arhitekt Le Corbusier. Po tem konceptu imajo zelene površine izjemen pomen s členitveno in higiensko funkcijo (Gantar 1984). Kljub gospodarski moči je zaradi centralističnega upravljanja države v Velenju ostajalo le malo sredstev za investicije, zato načrt ni bil realiziran. Gradili so barake, enodružinske hiše in rudarska začasna bivališča. Dotedanji razvoj je kazal na to, da bo Velenje v prihodnosti spalno naselje brez mestotvornih ustanov (Poles 2013).

Po letu 1950 je direktor premogovnika in kasnejši župan, Nestl Žgank, začrtal novo vizijo urbane razvoja in spodbudil gradnjo novodobnega, sončnega in zračnega mesta za rudarje z družinami. Zgledoval se je po zahodnoevropskih mestih in pričel z drznim načrtovanjem »mesta v parku«. To naj bi bilo funkcionalno, estetsko in kakovostno za bivanje v svetlobi in zelenju kot nasprotju rovom, v katerih so rudarji delali. Leta 1957 je arhitekt Janez Trenz izdelal nov urbanistični načrt Velenja. Mesto je postavil v ravninski del doline, ob že regulirano Pako. Program funkcij mesta, ki so bile med seboj

Slika 1: Maketa središnih mestnih površin Velenja iz leta 1957 narejena po uresničnem prostorskem načrtu.

ločene, je ostal podoben in mestno središče je bilo načrtovano kot posebna cona. Z gradnjo druge faze mesta, ki po Žgankovem naročilu ni v ničemer več smelo spominjati na delavske kolonije, sta bila urbanizem in arhitektura zasnovana po mednarodnem slogu moderne. Stavbe so bile zamišljene ambiciozno, estetsko in funkcionalno. Namesto da bi v mestu urejali parke, so mesto postavili v park, v naravo. Poleg bivanjskih objektov so zgradili vse ostale potrebne objekte, namenjene različnim dejavnostim. Mestno središče se je gradilo z udarniškim delom, pri čemer so si prebivalci ob določenem številu opravljenih ur pridobili pravico zaprositi za stanovanje. V desetih letih je nastalo novo, sodobno urbano središče Šaleške doline, ki je bilo slavnostno odprto 20. septembra 1959. Veljalo je za urbanistični presežek z zelenimi površinami, pešpotmi, zračnostjo, urejenostjo in komunalno opremljenostjo. Zelene površine so bile dosledno načrtovane, saj je bila skrb za kakovost bivanja prebivalcev izjemnega pomena (Poles 1999; 2013).

V 70. letih se je prvotna arhitekturna zasnova spremenila zaradi širjenja razpršene enodružinske gradnje in gradnje blokovskih stanovanjskih sosesk. Novi objekti so preseglji merilo prvotnega mesta v tlorisu in višinskem gabaritu. Udarniško delo so zamenjali samoprисpevki (Poles 2013). Rast števila prebivalcev in stanovanjska problematika so bili temeljno vodilo načrtovalcem prostora, zato se je gradilo hitreje, s cenejšimi alternativami manj zahtevnih objektov (Vučina 2000). V tem času so se začele intenzivno kazati negativne posledice premogovništva. Poleg Škal sta zaradi ugrezjanja površja izginili tudi vasi Preloge in Družmirje (Poles 1999). V Šaleški dolini se je zaradi posledic premogovništva izselilo več kot 400 družin (Izgubljeni kraji ... 2012). Kmalu po največjih proizvodnih uspehih premogovnika v 80. letih se je poglobila okoljska kriza (Poročilo o stanju okolja ... 2014). Površinske vode so bile v izredno slabem stanju, izgubljala so se tudi rodovitna kmetijska zemljišča (Šterbenk in Ževart 2017).

3 Začetki urbanega vrtičkarstva

Premogovnik je začel v večjem obsegu reaktivirati zemljišča že pred okoljsko krizo, večinoma v območja za rekreacijo. Na pobudo prebivalcev, ki so se zvečine priselili s podeželja in so imeli izkušnje z obdelovanjem zemlje in samooskrbo, so zagotovili prva večja območja za vrtičkarstvo (Nenavadno vrtičkarsko naselje ... 2011; Lovšin 2014). Premogovnik je sicer prva zemljišča za obdelovanje dal v najem

Slika 2: Panorama vrtičkarskega naselja Kunta Kinte v Velenju.

že leta 1914, s čimer je pripomogel k izboljšanju standarda družin rudarjev. Med večjimi gospodarskimi krizami je povpraševanje po tovrstnih zemljiščih naraščalo.

Prelomno je bilo leto 1974, ko so zaprli Glinškov jašek in izvedli eno prvih rekultivacij zemljišč v okoliščini premogovnika, kamor so prinesli rodovitno prst (Niti na Kunta-Kinte ... 2013). Sprva so postavili le nekaj lop z določitvijo osnovnih pravil; lope so lahko dobili v uporabo le rudarji. Premogovnik je nastale stroške vzdrževanja poravnal sam in uporabnikom ni bilo treba plačevati najemnine. Naselje se je počasi širilo in postopoma urejalo skladno s povečanimi potrebami po tovrstnih obdelovalnih zemljiščih (Nenavadno vrtničkarsko naselje ... 2011).

Leta 1977 je Zavod za urbanizem Velenje izdelal načrt za vrtničkarsko naselje s 127 parcelami v približni izmeri 200 m² in s tipskimi lopami velikosti 3 krat 3 m. Leto pozneje je na nabrežju Velenjskega jezera nastalo prvo slovensko vrtničkarsko naselje, po enem glavnih junakov v takrat priljubljeni televizijski nadaljevalki poimenovano Kunta Kinte (Niti na Kunta-Kinte ... 2013). Lope za shranjevanje orodja so se praviloma spremenile v bivalne vikende ob vrtničku, s čimer je naselje kmalu preraslo vrtničkarske okvirje (Pečovnik 2014). Poleg zagotavljanja »koščka zemlje« za obdelovanje so s takim ukrepom dosegli širše družbene učinke, kar je sovpadalo z edinstvenim prostorskim načrtovanjem Velenja iz preteklih let in zagotavljanjem prijetnega bivalnega okolja za rudarje.

Vrtničkarsko naselje dandanes meri 5 ha in obsega 250 parcel enakih velikosti v izmeri 200 m². Čeprav si lahko vsak lastnik hiško prenovi po svoje, so še vedno določene glavne značilnosti in omejitve njihovih velikosti (4 krat 4 m), barv, gabaritov, materialov in streh, ki se jih morajo lastniki držati tudi pri sodobnih prenovah. Objekti so lahko tudi podkleteni in imajo nadstrešek. Poleg tega velja v naselju hišni red – ni elektrike (razen iz sončnih celic), dostop z avtomobili je dovoljen le ob petkih dopoldan za dostavo, ob sobotah, nedeljah in praznikih je prepovedano delo z glasnimi orodji in podobno – ki je bil določen v soglasju med lastniki in upravnikom, podjetjem Habit. Spreminjanje pravil in posodabljanje infrastrukture ter ostale pobude lahko lastniki hišk kadarkoli posredujejo odboru, ki so ga določili sami, ta pa komunicira z upravnikom. Lastništvo zemljišč je razdeljeno med občino in premogovnik. Lastniki hišk upravniku plačujejo letno najemnino v višini približno 100 € (Nenavadno vrtničkarsko naselje ... 2011; Lovšin 2014).

V istem obdobju, v poznih 70. oziroma na začetku 80. let sta na podoben način, na pobudo občanov ter s sredstvi premogovnika, nastali vrtničkarski območji Stara vas (3,7 ha) in Lipa vzhod (4,6 ha). V poznejšem obdobju je zemljišče obeh prešlo v last občine. Vrtničkarski območji sta nastali na praznih zemljiščih kot začasni ureditvi, zato je njuna prihodnost negotova. Zaradi prehodnega značaja zemljišč se niso posebej urejala in razvijala. Obe vrtničkarski območji sta brez ograje in na njih ni urejena posebna infrastruktura ali oprema, z izjemo miz in stolov, ki so si jih vrtničkarji priskrbeli sami. Občina izvaja le nadzor nad urejenostjo območij in širjenjem vrto, z urejanjem pa se ne ukvarja. Parcele za obdelovanje ni mogoče uradno najeti niti ni zanje treba plačevati najemnine. Parcele so različno velike in občina nima točnega pregleda nad njihovim številom (Kozina in sodelavci 2017; Kodrič 2019).

4 Načrtno urejanje urbanega vrtničkarstva

Sočasno z razvojem Velenja so naraščale potrebe po novih zemljiščih za obdelovanje. Občina je pobude in začetke vrtničkarstva s strani premogovnika odobrvala in pozneje prevzela tudi odgovornost za urejanje tega področja. V Dolgoročnem planu občine Velenje za obdobje 1986–2000, ki je bil dopolnjen v letih 1988, 1990 in 2009, opisujejo, da je samosvoj gospodarski razvoj terjal velik del prostora za industrijske objekte in poselitev. Izgubljeno je bilo veliko najboljših kmetijskih zemljišč, kar je v nasprotju z načeli varstva okolja in dobrin splošnega pomena. Skladno s tem navajajo (Odlok o spremembah ... 1986, 1988, 1990, 2009, 15): *»Vedno večja urbanizacija prostora in želja po obdelovanju zemlje terjajo večje površine za vrtničkarstvo. Taka raba pomeni s svojo rekreacijsko funkcijo in funkcijo zelenja vmesni prostor med urbaniziranim in odprtim prostorom, zato jo bomo uvajali na obrobju zazidalnih površin, vendar*

ne kot trajno rabo. Površine za začasno rabo bomo oblikovali po časovnih terminih, v skladu s programom prvotne namembnosti, za posamezna srednjeročna planska obdobja.»

Do ureditve področja vrtničarstva in sprejetja Pravilnika o zakupu vrtov leta 2008 so se v občini srečevali z več gverilskimi vrtovi, ki so si jih občani sami postavili na tujih zemljiščih. Kljub načelni podpori občine vrtničarstvu je to marsikje kazilo videz okolja. Eno večjih neformalnih vrtničarskih območij je bilo ob Celjski cesti. Po njegovi ukinitvi so leta 2009 zagotovili zemljišče Kranjca v Bevčah (0,62 ha), ki je razdeljeno na 81 vrtničkov v izmeri 32 m² (4 krat 8 m). Pozneje se je izkazalo, da je povpraševanje še vedno veliko, zato so leta 2013 uredili še dodatno zemljišče Ob železnici (0,45 ha), ki obsega 98 vrtničkov v izmeri 32 m² (4 × 8 m). Vrtnički Ob železnici so bili urejeni kot začasna ureditev na obrobju mesta, saj se bo v prihodnjih letih tam zgradil del severnega dela 3. razvojne osi. Za uporabo parcele na teh območjih znaša letna najemnina 20 € ob sklenitvi pogodbe za 5 let, ki se lahko podaljša ali predčasno prekine. Med letoma 2012 in 2013 so poostriili nadzor nad uporabo občinskih vrtov ter poskrbeli za reden nadzor postavljanja začasnih objektov, ki bi lahko kazili videz okolja. Na vseh vrtovih lahko uporabniki postavijo rastlinjake do višine 50 cm in lesene kole do višine 150 cm, ki jih morajo pozimi odstraniti (Pravilnik o zakupu vrtov 2006; Spomladi 200 novih ... 2013; Kodrič 2019). Pravilnik določa tudi temeljne smernice ravnanja na območjih Stara vas in Lipa vzhod, čeprav tam za uporabo vrtnička ni treba skleniti pogodbe in plačevati najemnine. Sicer pa ureja pravice in dolžnosti najemnikov in občine kot najemodajalca. Določeni so splošni pogoji in merila, ki jih morajo najemniki izpolnjevati za pridobitev vrta in tudi, da ga lahko obdelujejo v času sklenjene pogodbe. Določene so številne omejitve pri uporabi na primer gospodarno ravnanje, prepoved motenja javnega reda in miru, tudi dajanja v podzakup tretjim osebam, ob katerih neupoštevanju se lahko pogodba prekine. Kljub spodbudam k ekološkemu vrtnarjenju pa ni posebnih omejitev glede uporabe pesticidov ali drugih kemičnih gnojil (Kozina in sodelavci 2017; Še vedno možen ... 2018).

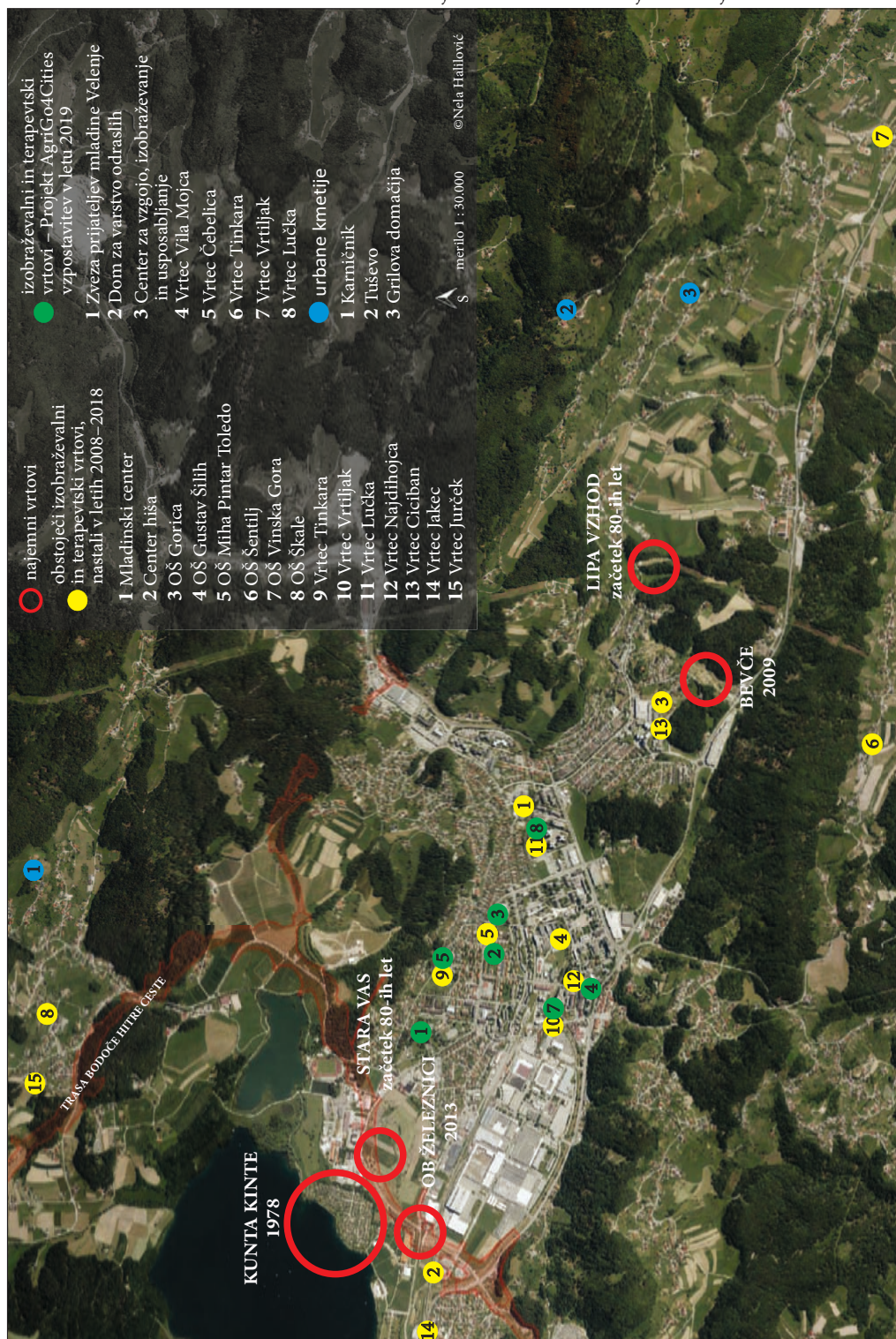
Kljub formalni ureditvi področja pa pristojni poudarjajo, da so potrebe po vrtničkih še vedno velike, kar je za njih velika ovira in občasno presega občinske zmogljivosti. Izvajanje nadzora nad uporabniki je zahtevno in se izvaja le enkrat letno. Svojevrsten izziv je že sama komunikacija s posamezniki. Zaželeno je, da bi se vrtničkarji nekoč organizirali in z občino o potrebah in nadgradnjah v prihodnosti komunicirali na primer prek odbora ali društva (Kodrič 2019).

Poleg najemnih vrtov, namenjenih občanom, so v Velenju tudi vrtnički pri različnih izobraževalnih ustanovah, namenjeni učenju (Kozina in sodelavci 2017). Več enot vrtca Velenje ima lastne visoke grede, ki so bile postavljene z namenom spodbujanja otrok živeti skladno z naravo (S krtkom Ligijem ... 2017). Že več let imajo svoje izobraževalne vrtove tudi osnovne šole Mihe Pintarja Toleda, Gustava Šiliha in Gorica. Na podružničnih šolah je Ljudska univerza Velenje uredila podeželske vrtove (Urbano vrtnarjenje za ... 2018). V Velenju je bilo v zadnjih letih izvedenih več vrtničarskih projektov, kjer je bila pobuda dana »od spodaj navzgor«. Različne organizacije so v sodelovanju z deležniki s številnih področij iz recikliranih materialov izdelale ekološke urbane vrtničke na več lokacijah: pred nekdanjo stavbo Zveze prijateljev mladine Velenje, na terasi Doma za varstvo odraslih Velenje in pred Mladinskim centrom Velenje. Urbani vrt ima tudi Zavetišče za brezdomne osebe Center Hiša, ki ga uporablja za različne dejavnosti v okviru delovne terapije (Urbano vrtnarjenje za ... 2018).

Čeprav je Velenje lahko zgled ostalim mestom na področju načrtnega urejanja urbanih vrtov, je prihodnost njegovega vrtničarstva negotova. Pregled vseh aktualnih strateških dokumentov kaže na očitno pomanjkanje nadaljnjega spodbujanja urbanega vrtničarstva in ohranjanja prvin mesta v parku. V aktualnem izvedbenem načrtu Trajnostne urbane strategije Mestne občine Velenje je med razvojnimi cilji v posredni povezavi s tem zapisan le eden, ki spada v steber »Trajnostno Velenje«: Ohranjati obseg in izboljšati kakovost javnih površin in zelenih površin v mestu. Neposredne povezave z razvojem ali ohranjanjem vrtničarskih praks ni mogoče zaslediti v nobeni od strategij (Izvedbeni načrt ... 2017; Strateški dokumenti 2019). Ukinjanje vrtov na zemljiščih prehodne narave zaradi predvidene zazidave,

Slika 3: Prostorska razporeditev urbanega vrtničarstva leta 2019 v Mestni občini Velenje. ►

Urbano vrtničkarstvo kot tradicija in družbena inovacija v Velenju

ROMAN BOR

Slika 4: Najemni vrtovi Kranjca v Bevčah.

DRAGO KLADNIK

Slika 5: Najemni vrtovi Ob železnici.

skladne z aktualnimi prostorskimi načrti, kliče po nadgradnji systemske ureditve vrtničkarstva iz preteklosti.

5 Novejši primeri participativnega urbanega vrtničkarstva

Mestna občina Velenje je v obdobju 2017–2019 sodelovala v mednarodnem projektu »Urbano kmetijstvo za spreminjanje mest: upravljavski modeli za boljše institucionalne zmogljivosti in družbeno vključenost« (AgriGo4Cities 2019). Njegov namen ni bil le zagotavljanje in spodbujanje samooskrbe prebivalcev, temveč uporaba urbanega kmetijstva kot metode za sodelovanje v odločevalskem procesu in odpravljanje družbeno-ekonomske izključenosti ranljivih skupin ter posledično krepitev trajnostni urbani razvoj. Izhodišče projekta je bilo odsotnost mehanizmov, ki bi omogočali participativno načrtovanje prostora – pristop »od spodaj navzgor« – kar se kaže v zmanjšani motivaciji prebivalcev za sodelovanje v upravljanju mest. Ljudje, ki se najmanj vključujejo v tovrstne procese, so po navadi odtrnjeni na rob družbe, naraščajoče družbene in gospodarske neenakosti pa se odražajo tudi v zmanjšani kakovosti življenja v mestih.

V ta namen je Mestna občina Velenje po enotni metodologiji participativnega urbanega kmetijstva na različnih lokacijah v mestu začela vzpostavljati skupnostne vrtove. Na podlagi šestih izvedenih delavnic, na katerih je sodelovalo 170 oseb, predstavnikov ranljivih skupin (otroci, mladi, starejši in ostareli, brezposelni, brezdomne osebe, osebe s težavami v duševnem razvoju, priseljenci in drugi), so določili lokacijo za večji skupnostni vrt in več manjših vrtov pri organizacijah, ki se ukvarjajo z ranljivimi skupinami. Zamisel o skupnostnem vrtu v Sončnem parku je vzniknila že pred projektom, saj je bila ena od lokacij recikliranih visokih gred pri Vili Mojci, ki je bila nekoč prostor Medobčinske zveze prijateljev mladine Velenje (MZPM Velenje). Ob selitvi organizacije v Vilo Rožle v Sončnem

DRAGO KLADNIK

Slika 6: Načrtovanje vsebin bodočega skupnostnega vrta na eni od delavnic v Sončnem parku v Velenju.

parku se je v Vili Mojca organizirala nova enota Vrtca Velenje in ob prenovi so reciklirane grede odstranili.

Po preteklih izkušnjah z druge lokacije so si v MZPM Velenje za izvajanje svojih aktivnosti v Sončnem parku želeli nov skupnostni vrt. Idealna priložnost za to je bil projekt AgriGo4Cities. Na vključujoč način so skupaj z udeleženci delavnic določili mikrolokacijo vrta, ki je bila usklajena s krajinskim arhitektom in pridobljeno je bilo kulturnovarstveno soglasje Zavoda za varstvo kulturne dediščine, saj je Sončni park varovano območje vrtno arhitekturne dediščine. Na delavnicah so prepoznali potrebe deležnikov in se odločili, da bo občina zagotovila visoke grede za več organizacij, ki se ukvarjajo z ranljivimi skupinami – Dom za varstvo odraslih Velenje (DVO Velenje), Vrtec Velenje (pri 5 enotah) ter Center za vzgojo, izobraževanje in usposabljanje Velenje (CVIU Velenje). Mikrolokacijo pri organizacijah in opremo ter vrsto semen in sadik so naknadno določili z vsako organizacijo posebej. Z zagotovitvijo dodatnih gred pri teh organizacijah občina dodatno spodbuja izobraževalni in terapevtski vidik vrtničkarstva v Velenju.

Vse omenjene organizacije so grede dobile v upravljanje in se ob tem zavezale, da jih bodo uporabljale skladno z njihovimi aktivnostmi. Občina je po izkazanih potrebah na delavnicah v okviru projekta dodatno opremo za vzdrževanje vrtov zagotovila še organizacijama Mladinski center Velenje in Zavetišče za brezdomne osebe Društvo Hiša. Obe organizaciji imata vrtničke že nekaj let in jih uporabljata skupaj s svojimi varovanci. Vrtovi kot pilotne aktivnosti projekta so zaživeli ob Dnevu Zemlje, 22. aprila 2019, ko jih je Mestna občina Velenje predala v uporabo organizacijam, ki se ukvarjajo z ranljivimi skupinami.

6 Sklep

Urbano vrtničkarstvo kot dejavnost in oblika rabe zemljišč je v slovenski urbani politiki prisotno zgolj na deklarativni ravni, vendar je breme upravljanja preloženo na ramena občin (Kozina in sodelavci 2019). Pri tem država ne predpisuje jasnih smernic in standardov, kako tovrstna zemljišča spodbujati in z njimi upravljati (Simoneti 2016). Na tovrsten izziv opozarjajo tudi pri Organizaciji združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (FAO), kjer omenjajo, da v kmetijskih politikah in urbanističnem načrtovanju mnogih držav urbano kmetijstvo in vrtničkarstvo nista ustrezno prepoznana in podpirana (Urban agriculture 2019). S tega vidika je toliko bolj pomembno vzeti pod drobnogled primere dobrih praks urejanja vrtničarskih območij in s tem prikazati njihove pozitivne vplive na prostorski in družbeni razvoj.

Velenje navkljub intenzivno urbanizirani in industrializirani pokrajini, okoljskim bremenom in drugim urbanim izzivom velja za primer uspešne integracije urbanega vrtničkarstva v mestno tkivo. V fazi načrtne gradnje Velenja po 2. svetovni vojni so si takratni odločevalci prizadevali, da bi skladno s principi vrtnega mesta vzpostavili zeleno in sončno okolje »... za rudarje, ki delajo v temi, pod zemljo ...« (Kljajič 1999; Poles 1999; Šalej 1999). Pobude prebivalcev po zemljiščih za vrtničkarstvo so bile upoštevane, na začetku predvsem po zaslugi premogovnika. Temu je sledila občina, prevzela upravljanje in začetne uspešne akcije nadgradila s sistemsko ureditvijo področja. V zadnjih letih urbano vrtničkarstvo na različnih delih mesta uporablja kot orodje družbenega inoviranja, s čimer se krepijo elementi participativnega načrtovanja, socialnega vključevanja in opolnomočenja skupnosti (Cunk in sodelavci 2017).

Ne glede na to pa se mesto še vedno sooča s številnimi izzivi, na katere bo treba odgovoriti že v bližnji prihodnosti. Na Občini Velenje si želijo boljše organiziranosti vrtničkarjev v obliki društva ali odbora, ki bi bil vmesni člen med uporabniki najemnih vrtov in občinskimi uslužbenci oziroma upravnikom. Poleg tega je bilo nekaj zemljišč, namenjenih najemnim vrtovom, že ukinjenih, zaradi spremembe namembnosti zemljišč pa se predvideva še dodatno ukinjanje obstoječih območij vrtničkov. Možnosti za njihovo nadomestitev se še iščejo. Negotov razvoj vrtničkarstva v Velenju še dodatno odseva dejstvo, da ta dejavnost ni omenjena v nobenem od aktualnih občinskih strateških dokumentov. Potreben bo premislek o ureditvi pravno-formalnih podlag, ki bodo zagotovile njihovo ustrezno obravnavo. Na ta način bodo pristojni nadalje podpirali temeljno zamisel Velenja kot edinstvenega vrtnega mesta v Sloveniji in širši evropski okolici.

7 Zahvala

Prispevek temelji na rezultatih mednarodnega projekta AgriGo4Cities: Urbano kmetijstvo za spreminjanje mest: upravljavski modeli za boljše institucionalne zmogljivosti in družbeno vključenost, ki so ga prek transnacionalnega programa Podonavje sofinancirali skladi Evropske Unije (ERDF in IPA), in raziskovalnega programa Geografija Slovenije (P6-0101), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

8 Viri in literatura

- AgriGo4Cities. Medmrežje: <http://www.interreg-danube.eu/approved-projects/agrigo4cities> (5. 12. 2019).
- Cunk, K., Straus, M., Zamfira, R. 2017: Approaching urban agriculture as a social innovation: Guidelines for the development and implementation of an action plan. Koper.
- Di Battista, A. 2011: Nova odkritja pri raziskovanju Ravnikarjeve Nove Gorice in Trenzovega Velenja. Zbornik za umetnostno zgodovino (Nova vrsta) 47.
- Gantar, P. 1984: Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje. Ljubljana.
- Izglubljeni kraji v novi luči. Društvo Revivas Škale. Velenje, 2012.
- Izvedbeni načrt za Trajnostno urbano strategijo Mestne občine Velenje. Mestna občina Velenje. Velenje, 2017.
- Jamnik, B., Smrekar, A., Vrščaj, B. 2009: Vrtičkarstvo v Ljubljani. Geografija Slovenije 21. Ljubljana.
- Keshavarz, N., Bell, S. 2016: A history of urban gardens in Europe. Urban allotment gardens in Europe. Abingdon.
- Kljajič, D. 1999: Velenje po letu 1945. Velenje: razprave o zgodovini mesta in okolice. Velenje.
- Kodrič, M. 2018: Občinski vrtovi v Velenju (osebni vir, 8. 1. 2018). Velenje.
- Kozina, J., Šmid Hribar, M., Poljak Istenič, S., Tiran, J., Halilović, N. 2019: Družbeni učinki urbanega kmetijstva. Georitem 31. Ljubljana.
- Kozina, J., Tiran, J., Poljak Istenič, S., Repolusk P., Ercegović, J., Krušec, K., Kladnik, D., Šmid Hribar, M., Ferk, M., Kumer, P., Rus, P. 2017: Inventory report on the state of the art of relevant public institutions, vulnerable/marginalized groups and UPA in pilot areas. Ljubljana.
- Lovšin, P. 2014: Between the Urban and the Rural: BACK TO THE CITY. Doktorska disertacija, Fakulteta za umetnost in oblikovanje Univerze Bauhaus. Weimar.
- Nenavadno vrtičkarsko naselje ob Velenjskem jezeru. Medmrežje: <https://www.delo.si/novice/slovenija/nenavadno-vrticarsko-naselje-ob-velenjskem-jezeru.html> (8. 1. 2019).
- Niti na Kunta-Kinte solata še ne raste. Medmrežje: <https://issuu.com/nascas/docs/15-2013/36> (18. 2. 2019).
- Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega plana občine Velenje za obdobje 1986–2000, dopolnjen 1988 in 1990, družbenega plana občine Velenje za obdobje 1986–1990 in sprememb in dopolnitev planskih aktov dela občine Žalec za območje Mestne občine Velenje – dopolnitve 2009. Uradni list RS št. 21/90, 34/92 (za dele bivše občine Žalec); Uradni vestnik občine Velenje št. 17/88, 7/01, 13/04, 17/10, 21/10; Uradni list RS št. 72/13-DPN; Uradni list RS št. 3/17-DPN. Velenje.
- Pečovnik, L. 2014: Uporaba ekoremediacijskih ukrepov za oblikovanje krajine Velenjskega jezera. Diplomsko delo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Poles, R. 1999: Oris arhitekturnega razvoja Velenja – prek idealnega mesta do mesta priložnosti. Velenje: razprave o zgodovini mesta in okolice. Velenje.
- Poles, R. 2013: Velenje: sprehod skozi mesto moderne. Velenje.
- Poročilo o stanju okolja v Mestni občini Velenje. ERICo Velenje, Inštitut za ekološke raziskave d. o. o., Velenje, 2014.
- Pravilnik o zakupu vrtov. Uradni vestnik MO Velenje, št. 15/06, 26/07 in 18/07. Velenje.
- Rednjak, A., Lenart, F., Belina, T., Brložnik, M., Gaberšek, U. 2017: Strategija razvoja in trženja turizma v Mestni občini Velenje 2017–2021. Velenje.

- S krtkom Ligijem raziskujemo Velenje. Medmrežje: <http://vrtec-velenje.si/wp-content/uploads/2014/08/ZBORNIK-KRTEK-LIGI-2017-small.pdf> (9. 1. 2019).
- Simoneti, M. 2016: Celovit sistem ukrepov za urejanje javnih zelenih površin v slovenskih naseljih. Doktorska disertacija, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Spomladi 200 novih »občinskih« vrtičkov. Medmrežje: <https://issuu.com/nascas/docs/08-2013/24> (15. 1. 2019).
- Strateški dokumenti. Medmrežje: <http://www.velenje.si/uprava-organi-obcine/10891> (15. 2. 2019).
- Šalej, M. 1999: Historično-geografski oris Šaleške doline in njenega obrobja. Velenje: razprave o zgodovini mesta in okolice. Velenje.
- Še vedno možen zakup vrtička. Medmrežje: <http://www.velenje.si/sporocila-za-javnost/2015/03/7370-Se-vedno-moznost-za-zakup-vrticka> (14. 1. 2019).
- Šterbenk, E., Ževart, M. 2017: Zeleno Velenje. Velenje.
- Tornaghi, C. 2014: Critical geography of urban agriculture. *Progress in Human Geography* 38-4. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132513512542>
- Urban agriculture, 2019. Medmrežje: <http://www.fao.org/urban-agriculture/en/> (4. 2. 2019).
- Urbano vrtnarjenje za boljši svet, akcijski načrt za vzpostavitev (skupnostnega) urbanega vrta. Kaja Flis, s. p., Krajinsko arhitekturno projektiranje in oblikovanje. Velenje, 2018.
- Vastl, N. 2000: Vrtičkarstvo. Specialistična naloga, Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Vučina, M. 2000: Stanovanjska gradnja v razvoju mesta Velenje. Velenje 2000. Velenje.